

Musée
universitaire
de Louvain

絵
本

Bezoekersgids

UCLouvain

Afbeeldingen en illustraties uit de
Japanse Edoperiode (1603–1868)

10

Mei
2019

18

Augustus
2019

Met dank aan:

Nathalie Vandeperre

Conservator collecties Verre Oosten
China-Japan-Korea, Koninklijke Musea voor Kunst
en Geschiedenis

Alexis Sonet

Verantwoordelijke Afdeling Japan / Zuidoost-Azië,
Musée royal de Mariemont

Stéphane Soulié

Films over de traditionele Japanse gravuretechniek.
www.stephanesoulie.com

Ontwerp en bouw van de tentoonstelling

Émilie Vilcot

UCLouvain, Service central des bibliothèques

Emmanuelle Druart & Quentin Moors

Musée L

© Musée L

Place des Sciences, 3
1348 Louvain-la-Neuve

www.museel.be
info@museel.be

Inleiding

De Edo-periode duurde ongeveer 250 jaar en werd gekenmerkt door grote politieke stabiliteit en een zeer hiërarchische samenleving. Edo wordt de administratieve hoofdstad van het land en groeit razendsnel door de toestroom van aristocraten, edellieden en militairen op zoek naar vermaak en cultuur. In de Japanse archipel vindt een belangrijke culturele omwenteling plaats die zowel in de literatuur, de schilderkunst als de toegepaste wetenschappen tot uiting komt.

Oorspronkelijk verwees de term *ukiyo* naar de vluchtigheid van het leven en was de betekenis 'trieste, vlietende wereld, waar niets blijvend is'. Tijdens de Edo-periode evolueert deze betekenis naar een meer hedonistische kijk op het leven. Schrijver Asai Ryōi (1612–1691) gebruikte de term voor het eerst in die zin in het voorwoord van *Ukiyo monogatari* (*Verhalen van de vlietende wereld*) in 1661. Het woord 'e' dat wordt toegevoegd aan *ukiyo*, betekent 'tekening', 'schilderij'.

De *ukiyo-e*-kunstenaars, die in het Westen vooral bekend zijn om hun prachtige kleurenprenten, illustreerden daarnaast tal van boeken. Net daardoor vergaarden ze vaak naam en faam. De prenten en illustraties werden met behulp van dezelfde afdruktechniek vervaardigd. De techniek had voorafgaand aan de Edo-periode zijn deugdelijkheid al bewezen voor de reproductie van *sūtra*'s, maar werd eigenlijk pas echt populair als artistiek medium in het begin van de achttiende eeuw.

Décor du mon du clan Tokugawa

Sous-tasse, porcelaine | Musée L | Don Prof. et Mme de Strycker

Dit decoratieve motief bestaat uit drie *aoi*-blaadjes (*asarum caulescens*). Het is het familieschild (*mon*) van het Tokugawa-shogunaat, de heersende familie tijdens de hele Edo-periode.

浮世絵

De *ukiyo-e*-kunst

De thema's van deze kunststroming zijn vernieuwend en sluiten aan bij de interessesfeer van de adel en de stedelijke bourgeoisie: mooie vrouwen en beroemde courtisanes, theater, acteurs, imaginaire wezens, de natuur, erotische taferelen enz.

De schoonheid van de vrouwen van Yoshiwara (de amusementswijk in Edo), hun geraffineerde kledingstijl en hun verfijnde gebruiken werkten bijzonder inspirerend voor de *ukiyo-e*-kunstenaars. Door sommige van hun prenten groeiden deze *bijin-ga* uit tot echte beroemdheden, wier elegantie en sensualiteit het streefdoel werden voor de Japanse vrouw.

Ook de theaters, die een goedkope manier zochten om hun amusement op beeld vast te leggen, waren maar wat blij met de belangstelling van de schilders en tekenaars. De hoofdthema's van de eerste *ukiyo-e*-kunstenaars waren dan ook de flamboyante scènes en acteurs van het *kabuki*-theater. Zo was het Utagawa-atelier, waarvan heel wat werken zijn opgenomen in de collecties van Musée L, in de negentiende eeuw beroemd om zijn acteursprenten, een genre dat twee eeuwen daarvoor ontstond. Dat dit thema zo'n succes kende, kwam vooral door de enorme populariteit van de acteurs bij het grote publiek. De prenten vormden voor de inwoners van Edo een manier om hun idolen bij zich te hebben en voor de theaters een manier om reclame te maken voor hun voorstellingen.

Hokusai (1760–1849) en Hiroshige (1797–1858), twee van de grootmeesters van de prentenkunst, stuurden de stroming een nieuwe richting uit en knoopten aan met de natuur en de shintofilosofie. Ze hadden aandacht voor de schoonheid en grote variëteit van de landschappen, observeerden hun tijdgenoten en lieten in hun werk zowel de verwoestende kracht van de natuur naar voren komen als de sereniteit waartoe deze kan inspireren.

Utagawa Hiroshige

東海道五拾三次 (*Tokaido gojusan t sugi*) – Édition Kyoka

1840 | UCLouvain | Réserve précieuse, Service central des bibliothèques

Kosode

Soie - tissage : damas - techniques décoratives : procédé du *yūzen* et
broderie au fil de soie et au filé d'or
18e - 19e siècle | Musées royaux d'Art et d'Histoire

De *kosode* (letterlijk: 'kleine mouwen') is het kledingstuk gekenmerkt door korte mouwzettingen dat gedragen werd door zowel mannen als vrouwen tijdens de Edo-periode. Het is pas vanaf de Meiji-periode (1868 - 1912) dat de kleding de naam *kimono* kreeg.

Het gedeeltelijk nageborduurde decor is vervaardigd volgens de *yūzen*-techniek, waarmee vanaf de dertiende eeuw met behulp van rijstpasta (om delen geen verf te laten opnemen) uiterst verfijnde tekeningen werden gemaakt. Het tafereel toont een kar aan de rand van het water, dicht bij een aantal hutten omringd door dennen en bloeiende kerselaars. Dit is een verwijzing naar de avonturen van prins Genji tijdens zijn verbanning naar de binnenzee, volgens een episode uit de klassieke roman *Genji monogatari* (*Het verhaal van Genji*). Dit boek staat niet alleen bekend als een van de oudste romans ter wereld, het is ook een absoluut meesterwerk. Het werd geschreven omstreeks het jaar 1000 door hofdame Murasaki Shikibu, telt meer dan 430 personages en complexe intriges, en geeft blijk van een diepgaande kennis van de natuur en de menselijke psychologie. Het plot draait achtereenvolgens om prins Genji, zijn zoon en zijn kleinzoon. Het speelt zich af over een periode van zo'n 75 jaar en is onderverdeeld in 54 hoofdstukken. De roman heeft in de loop der eeuwen talloze kunstenaars en decorateurs geïnspireerd. De eerste bekende geschilderde versie dateert van de twaalfde eeuw.

■ Utagawa Kunisada (1786 – 1865)

Deze grote naam uit het einde van de Edo-periode was de productiefste en bekendste kunstenaar van zijn tijd. Hij stond bijna 40 jaar lang aan het hoofd van de Utagawa-school. Hij ging wellicht op zestienjarige leeftijd in de leer bij Toyokuni en nam het tweede deel van diens naam ('*kuni*') over om zijn eigen artiestennaam te creëren. Na een periode waarin hij boeken illustreerde en tekeningen maakte van vrouwen, begon hij te focussen op wat hem echt populair zou maken: afbeeldingen van acteurs. In de jaren 1810 maakte hij meer dan 50 reeksen van vrouwen en acteurs en richtte hij in 1814 zijn eigen illustratiestudio op. Tijdens de jaren 1830 voegde hij ook landschappen toe aan zijn portretten, maar slechts heel zelden maakte hij werken van landschappen alleen.

Utagawa Kunisada

役者見立) 東海道五十三駅之内 (*Tokaido gojusan tsugi no uchi*)

Portrait de l'acteur Iwai Hanshirō dans le rôle d'Ofune

1852 | UCLouvain | Réserve précieuse, Service central des bibliothèques

Vanaf de jaren 1790 verenigden de graveurs op wie de uitgevers een beroep deden, zich in een gilde (*hangiya nakama*). Hun werk vereiste specifieke vaardigheden en uitgevers gingen op zoek naar de grootste talenten voor dergelijke prestigieuze publicaties. In boeken waarvoor een bijzonder goede techniek vereist was, wordt de naam van de graveur soms vermeld in het colofon. Dat is niet het geval voor de drukker, die meestal anoniem blijft.

■ Kitagawa Utamaro (1753 – 1806)

Utamaro is een van de bekendste Japanse kunstenaars in het buitenland. Hij was een leerling van de schilder Toriyama Sekien. Zijn oudste bekende werk is een afbeelding van aubergines onder de naam Sekiyō in 1770. In 1782 kondigt hij officieel aan dat hij zijn naam verandert in Utamaro. Hij tekent eerst acteurs en gaat zich later specialiseren in portretten van mooie vrouwen. Het werk van Masanobu en Kitonaga vormt daarbij een bron van inspiratie. Tijdens de jaren 1780 en 1790 evolueert zijn stijl. Hij groeit uit tot een centrale figuur in de kunstwereld van Edo en wordt geroemd om de zeer sensuele en elegante manier waarop hij vrouwen afbeeldt.

Utamaro weet daarbij de teerste details en emoties vast te leggen. Meer dan 60 verschillende uitgevers publiceerden zijn prenten. Hij maakte bijna 120 reeksen over vrouwen en illustreerde een honderdtal boeken. Utamaro richtte ook zijn eigen school op, waardoor zijn stijl bleef voortbestaan dankzij zijn leerlingen.

Kitagawa Utamaro

Suite Seirō yūkun awase kagami

Vers 1797 (?) | Musée L | Don Mmes N. et D. Lejeune

Utamaro maakte een groot aantal portretten van vrouwen (*bijin-ga*) uit de amusementswijk *Yoshiwara* in het oude Edo. Soms werden de courtisanes en het adres van de bordelen waar ze werkten, vermeld op de prenten. Utamaro was een van de eerste kunstenaars die portretten maakte van vrouwen in close-up, wat de grafische kracht van het werk nog versterkte.

■ Utagawa Toyokuni (1769 – 1825)

Toyokuni was een leerling van Toyoharu, de stichter van de Utagawa-school. Zijn eerste afbeeldingen van vrouwen vond men vrij gevoelloos, waardoor hij veel inspanningen leverde om zijn stijl te verbeteren. De overgrote meerderheid van zijn werk houdt verband met het *kabuki*. Hij raakte hecht bevriend met verschillende beroemde acteurs en had zo de gelegenheid om hen privé en naast het podium te portretteren, terwijl andere kunstenaars hun schetsen tijdens de voorstellingen moesten maken.

Hij maakte meer dan 90 gedrukte reeksen en honderden prenten op afzonderlijke pagina's. Tijdens zijn 30 jaar durende carrière werkte hij voor meer dan 100 uitgevers en illustreerde hij bijna 400 boeken. Zijn succes vormde de basis voor de reputatie van Utagawa, de productiefste en invloedrijkste school van het einde van de Edo-periode.

Utagawa Toyokuni

Femme demi nue faisant sa toilette dans un baquet, sous un magnolia en fleurs

Musée L | Don Prof. et Mme de Strycker

De lakkunst

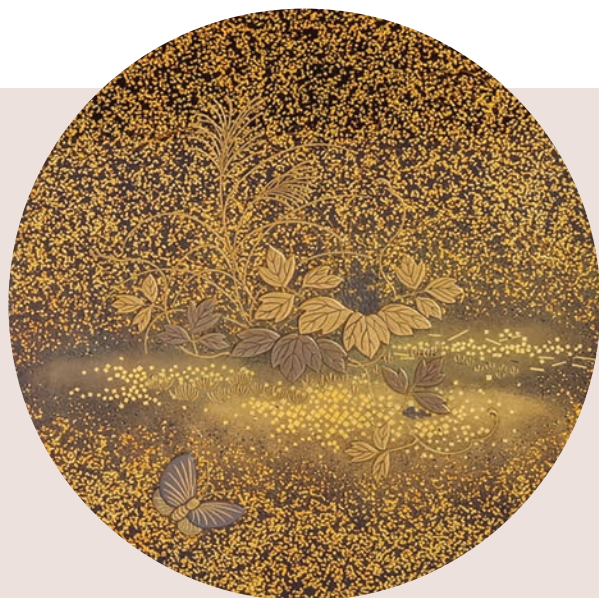

Peigne en forme de demi-lune

Bois laqué | 18e – 19e siècle

Musée royal de Mariemont

Deze kam is een mooi voorbeeld van de enorme productie van kapselsieraden (*kanzashi*) tijdens de Japanse Edo-periode. Hun vorm en versiering inspireerden heel wat juwelenontwerpers van de art nouveau. Dankzij de in de 18e en 19e eeuw courante halvemaanvorm konden de haren op hun plaats gehouden worden. De kammen zijn vaak te zien op zogenaamde *bijin-ga*, afbeeldingen van 'mooie personen' (lees: 'mooie vrouwen'). Deze volledig vergulde kam is versierd met reliëfmotieven en toont een kap van een edelman (*kammuri*) en enkele *aoi*-blaadjes, het symbool van de Tokugawa-clan.

Boîte à tiroirs laquée

Bois laqué, or, argent | Fin 19e – début 20e siècle
Musée royal de Mariemont

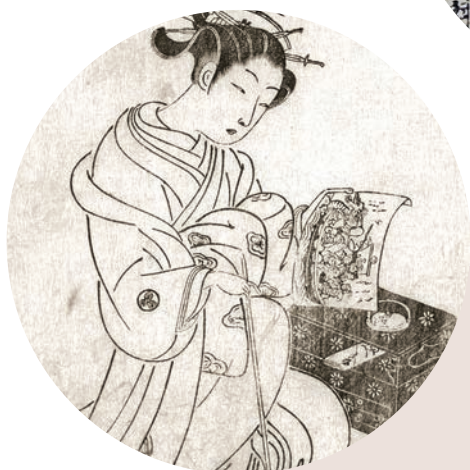
Dit koffertje met kam in lakwerk was mogelijk een bruidsschat, een courant gebruik voor de dochters van *shōguns* en aristocraten. Dergelijke kistjes waren niet alleen bedoeld voor toiletspullen, maar vaak ook voor de benodigdheden voor de wierookceremonie. De *urushi* (lak) was afkomstig van een boom, de *rhus verniciflua*, waarvan het sap werd verzameld en gezuiverd. Deze lak wordt al 1500 jaar lang gebruikt op hout, leer en stoffen, maar de oudste bekende objecten in Japan – zwart en rood gelakt aardewerk – zijn wel 4000 jaar oud. Lakwerk (*nurimono*) is een collectief procédé dat een uiterst nauwkeurige techniek en verschillende gespecialiseerde ambachtslui vergt voor de 50 stappen die nodig zijn om een eenvoudig houten voorwerp te lakken. Het resultaat was zowel heel bestendig als bijzonder esthetisch. De combinatie met buitenlandse technieken (beschildering, inleg, bepoedering met goud of zilver...) droeg in sterke mate bij aan het ontstaan van een groot aantal verschillende variëteiten decoratief lakwerk. Gelakte voorwerpen (*shikki*) werden bijzonder courant en uiteenlopend tijdens de Edo-periode. Jammer genoeg kan het hout door de harde en onbuigzame lak niet normaal uitzetten en krimpen bij temperatuurverschillen, waardoor de objecten na verloop van tijd vaak barstjes en andere kwaliteitsproblemen vertonen.

■ Suzuki Harunobu (1725 – 1770)

De oudste bekende tekeningen van Harunobu dateren van 1760, toen hij een dertiger was. Tijdens de eerste helft van de jaren 1760 maakte hij vooral portretten van acteurs. In de tweede helft waren het eerder krijgers. In 1765 begon hij kalenders te illustreren. Het zijn deze zeer populaire publicaties waar hij naam mee maakt. Tijdens de jaren 1760 neemt zijn bekendheid toe dankzij zijn delicate en sensuele afbeeldingen van vrouwen. Hij zou uiteindelijk bijna 70 boeken illustreren.

Suzuki Harunobu
絵本続江戸土産 (*Ehon zoku Edo miyage*)

1768
UCLouvain | Réserve précieuse,
Service central des bibliothèques

Suzuki Harunobu
絵本青楼美人 (*Ehon Seirō bijin awase*)

1770
UCLouvain | Réserve précieuse,
Service central des bibliothèques

■ Utagawa Kuniyoshi (1798 – 1861)

Op twaalfjarige leeftijd wordt hij geprezen door Toyokuni voor een tekening van de demon Shōki. Hij gaat bij hem in de leer, maar leert ook andere schildertechnieken aan. Samen met Hiroshige is Kuniyoshi, die vooral bekend is om zijn afbeeldingen van krijgers, de belangrijkste kunstenaar van het einde van de Edo-periode. Hij maakte ook portretten van acteurs in dezelfde stijl als Kunisada en andere leerlingen van Toyokuni. Daarnaast ging hij echter ook aan de slag met populaire onderwerpen als vrouwen, acteurs en landschappen. Hij werkte voor meer dan 150 verschillende uitgevers, maakte bijna 250 prentenreeksen over vrouwen en illustreerde bijna 240 boeken.

Utagawa Kuniyoshi

Portrait de l'acteur Ichikawa Danjūrō VIII

1840 - 1854 (?) | Musée L | Don Mme N. Lejeune

Op deze prent staat een lid afgebeeld van de beroemde Danjūrō-lijn, die uitblonk in het *aragoto*-genre: een stijl van dramatisch en gewelddadig theater met als hoofdpersonage een held met magische krachten. Danjūrō VIII (1823 - 1854) was de populairste acteur tot het einde van het Tokugawa-shogunaat. In het *kabuki*-theater werden geen maskers gedragen, maar werd de voorkeur gegeven aan het ontblote en geschminkte gelaat van de acteur, dit in tegenstelling tot het *nō*-theater (waarvan een prachtig masker te zien is op de zesde verdieping van Musée L).

De houtsnijkunst

Het ongelooflijke succes van de 'beelden van de vlietende wereld' of *ukiyo-e* is te danken aan deze reproductietechniek. De xylografische methode om boeken te drukken (druktechniek met behulp van houtgravures) dateert uit het China van de zevende eeuw en maakte in de negende eeuw haar intrede in Japan. De productie van boeken bleef echter tot de 17^e eeuw voorbehouden voor kloosters. Vanaf het begin van de Edo-periode nam het aantal private uitgevers snel toe. Ze experimenteerden met nieuwe genres en formaten, waardoor er een echte boekensector ontstond in Japan. Tijdens de Edo-periode waren in Edo, Osaka en Kyoto meer dan 1000 uitgevers actief. Het zijn deze uitgevers die steeds meer illustraties beginnen toe te voegen aan boeken. Met houtgravures is het ook veel eenvoudiger om afbeeldingen toe te voegen dan met losse lettertekens. Zo worden de afbeeldingen een inherent onderdeel in het productieproces van een boek. Edo, de oude naam van het huidige Tokio, groeit uit tot het belangrijkste centrum van populaire literatuur en geïllustreerde boeken.

Bois de teinte et *kentō*

1910 | Musées royaux d'Art et d'Histoire

Indien de afdruk met behulp van verschillende gravures moest gebeuren, zijn in de prent ook meerdere merktekens (*kentō*) te zien. Bijvoorbeeld een L-vormig merkteken (*kagi kentō*) in de hoek rechts onderaan en een balkvormig merkteken (*hikitsuke*) langs de linkeronderrand van de gravure.

Les outils de l'imprimeur : le baren

1910 | Musées royaux d'Art et d'Histoire

De *baren* is het enige gereedschap dat de drukker nodig heeft om zijn effecten te creëren. Deze schijf met een diameter van ongeveer 12 cm heeft een meerlagige kern en zit in een geprepareerd bamboeblad. De voorzijde is glad en aan de achterzijde bevindt zich een handgreep die gemaakt is door de uiteinden van het bamboeblad dat de voorzijde bedekt, in elkaar te draaien.

Moku-hanga

De traditionele Japanse gravuretechniek

Eerst creëert de kunstenaar zijn tekening met behulp van Oost-Indische inkt en penseel op zeer dun papier. De graveur ontvangt de tekening en kleeft deze omgekeerd op een plank uit kersenhout (een harde houtsoort die zonder probleem honderden afdrukken aankan). Nadat het papier is aangebracht, wordt het ingesmeerd met cameliaolie om het doorzichtig te maken, zodat de tekening zichtbaar wordt. Vervolgens kan de graveur met graveerbeitels en gutsen het hout beginnen te bewerken. Hierbij volgt hij exact de lijnen van de tekenaar, totdat een haut-reliëf ontstaat met enkel de uiteindelijke tekening. Dit is de eerste gravure die zal gebruikt worden om de tekening af te drukken. De graveur maakt er echter net zo veel als er kleuren nodig zijn in de afbeelding. Op elke gravure worden bovendien merktekens aangebracht (*kentō*) die de juiste plaats voor het papier aangeven bij het afdrukken. Hierdoor kunnen de graveur en de drukker ervoor zorgen dat elk element correct geplaatst is op basis van de kleur, zodat verschuivingen worden vermeden. De drukblokken, gesneden door de bloksnijder, worden vervolgens kleur na kleur geïnk door de drukker. Door druk op de *baren* wordt de inkt overgebracht van het drukblok op het papier.

In het Print Lab op de vierde verdieping van Musée L leert u alles over de verschillende gravuretechnieken.

■ Utagawa Hiroshige (1797 – 1858)

Hiroshige maakte zijn eerste schetsen toen hij ongeveer negen jaar oud was en ging in 1810 in de leer bij Toyohiro. In 1812 nam hij de artiestennaam Hiroshige aan. In 1818 tekende hij zijn eerste illustraties voor boeken en ook enkele portretten van acteurs uit het *kabuki*-theater. Daarna richtte hij zich op klassieke thema's van de *ukiyo-e*, zoals samoerai's en de vrouwelijke schoonheid.

Begin jaren 1830 creëerde hij zijn eerste landschappen. Hij werd een zeer grote naam op dat vlak en was vooral bekend om zijn reeksen over de Tōkaidō-weg (omstreeks 1832 – 1833). De tekeningen zouden gebaseerd zijn op schetsen die hij gemaakt zou hebben tijdens een reis naar Kyoto, maar de meeste zijn geïnspireerd door reisboeken. Hij kende ook veel succes met zijn afbeeldingen van beroemde plaatsen in Edo. Zijn meesterwerken zijn echter zijn tekeningen van bloemen en vogels. In de loop van zijn carrière illustreerde hij meer dan 130 boeken.

Utagawa Hiroshige
東海道風景図会 (*Tokaido fukei zue*)

1851
UCLouvain | Réserve précieuse,
Service central des bibliothèques

Utagawa Hiroshige
畫本江戸土産 (*Ehon Edo miyage*)

1850
UCLouvain | Réserve précieuse,
Service central des bibliothèques

■ Katsushika Hokusai (1760 – 1849)

De beroemdste Japanse kunstenaar genoot eerst een opleiding om graveur te worden. Toen hij achttien was, leerde hij om afdrukken te maken. Hij ging in de leer bij verschillende gerenommeerde kunstenaars. Hokusai veranderde geregeld zijn naam (hij gebruikte er in de loop der jaren meer dan 30).

Het oudste werk van zijn hand is een afdruk van een acteur die dateert uit 1778. Na afdrukken van taferelen uit het *kabuki*-theater, richtte hij zijn aandacht op landschappen. Hij begon de naam Hokusai te gebruiken in 1797 en de artiestennaam Katsushika in 1805. Meer dan 70 jaar lang maakte hij afdrukken, schetsen en illustraties voor boeken. Daarbij was hij aan de slag voor meer dan 30 verschillende uitgevers. Een aantal van zijn beroemdste werken zijn de reeksen over het leven langs de Tokaido-weg (gepubliceerd tussen 1802 en 1810), zijn in 15 volumes gepubliceerde manga's (1814–1878) en de 36 afbeeldingen van de berg Fuji (*Fugaku sanjūrokkei*), met onder meer de beroemde golf van Kanagawa.

Katsushika Hokusai
北齋画苑 (**Hokusai gaen**)

1843
UCLouvain | Réserve précieuse,
Service central des bibliothèques

Katsushika Hokusai
絵本忠臣蔵 (**Ehon chushingura**)

1802
UCLouvain | Réserve précieuse,
Service central des bibliothèques

De vakgebieden

Prenten zijn collectieve kunstwerken die het resultaat zijn van de expertise van vier personen: de uitgever die het hele proces coördineert, de kunstenaar die de tekening maakt, de graveur die het hout bewerkt en de drukker die de afdrukken maakt.

Utagawa Kunisada

Courtisane (?)

Musée L | Don Mmes N. et D. Lejeune

De cruciale rol van de tekenaar

De tekenaar werd net als de graveur of de drukker beschouwd als een ambachtsman, en ging al op zeer jonge leeftijd in de leer. De leerlingen begonnen met werk van hun meester te kopiëren, leerden daarna om hun schetsen te verfijnen en hielpen vervolgens bij het illustreren van goedkope boeken. Het is moeilijk om te weten welk leven deze tekenaars leidden en hoe groot hun populariteit was. De beroemdste onder hen werden echter niet langer als gewone ambachtsslui beschouwd. Hun naamsbekendheid zorgde er immers voor dat een publicatie bij voorbaat een succes was. Uitgevers vroegen hun dan ook om de omslag van een boek met tekeningen van mindere kunstenaars te illustreren om lezers te lokken.

Het was de meester die besliste wanneer een leerling klaar was om op eigen benen te staan en zijn werk te ondertekenen met een naam die hij van de meester had gekregen. Vaak bevatte die overigens een deel van de naam van de meester zelf. Zo is het gedeelte 'kuni' in de naam van Kunisada afkomstig van de naam van zijn meester, Toyokuni. Deze prent is ondertekend door de kunstenaar Utagawa Kunisada en toont daarnaast de kleine ronde *kiwame*-zegel ('goedgekeurd'), gevolgd door de *Matsu*-zegel (met drie bergtoppen) van drukker Matsumura Tatsuemon.

De uitgever : de opdrachtgever

De uitgevers van boeken staan in voor het inhuren van de kunstenaars, de kopiisten, de graveurs, de drukkers en de boekbinders. Nadat de graveur zijn voorbereidend werk heeft gedaan, worden de platen eigendom van de uitgever. We weten dat sommigen hun platen vele jaren lang bijhielden. De activiteiten van een uitgeverij konden zo wel een eeuw tot twee eeuwen blijven bestaan. De uitgever bracht zijn eigen merkteken aan op de afgedrukte tekeningen en boeken. De meesten van hen waren bovendien ook boekverkopers. Sommigen beschikten over vrij grote winkels, waar ze ook het werk van andere uitgevers aanboden (die dat op hun beurt ook deden). Op die manier kreeg men voet aan wal in de verschillende wijken van de hoofdstad.

Verkoop en oplages

Het succes van een geïllustreerd boek (al dan niet in kleur) was sterk afhankelijk van de goede samenwerking tussen de verschillende betrokkenen, onder toezicht van de uitgever. De kwaliteit van het drukwerk hing af van verschillende factoren : de kwaliteit van het hout, de vaardigheden van de graveur, de expertise van de drukker en de kwaliteit van de inkt, de pigmenten en het papier. Er zijn weinig archieven beschikbaar, maar op basis van die enkele bronnen kunnen we ons een beeld vormen van het aantal afdrucken dat met één set platen mogelijk was. Er konden 6000 tot 40.000 afdrucken gemaakt worden, maar gemiddeld ging het om 6000 tot 14.000 afdrucken. Ook de verdeling van de productiekosten is bekend. Het papier voor het boek en de omslag was goed voor 45% van de totale kosten, het hout en het graveerwerk voor 40%, het drukwerk voor 7% en het samenstellen en binden van het werk voor 8%. De productiekosten en de verkoopprijs hingen samen met de naamsbekendheid van de kunstenaar en de vaardigheid van de graveur, maar ook met factoren als het gewicht van het papier, de beslissing om al dan niet in kleur te drukken en de gebruikte pigmenten.

繪本

E-Hon of geïllustreerd boek

De term 'e-hon' verwijst naar boeken waarin afbeeldingen en tekst nauw met elkaar verweven zijn. Tijdens de Edo-periode werden echter diverse soorten geïllustreerde boeken gepubliceerd en de genres en technieken evolueerden om in te spelen op de wensen van verschillende doelgroepen.

Kawamura Bunpō

文鳳画譜 (*Bunpō gafu*)

1807 | UCLouvain | Réserve précieuse, Service central des bibliothèques

■ *Gafu* of prentenboek

Gafu is een woord dat afgeleid is van de titels van Chinese schildershandboeken die in de zeventiende eeuw in Japan werden geïmporteerd. Het eerste boek geïllustreerd door een Japanse kunstenaar met het achtervoegsel '*gafu*' in de titel is *Fuso gafu* van Tachibana Morikuni, dat verscheen in 1735. Het achtervoegsel *gafu* in de titels werd gebruikt van de jaren 1760 tot de jaren 1830. Het gaf aan dat het werk focuste op de schilderkunst en voorbeelden bevatte van de stijl van een kunstenaar om andere kunstenaars te inspireren.

In de lijsten van de uitgevers worden deze werken aangeduid als schilderhandboeken, maar ze konden ook worden gekocht en gelezen voor het plezier, als een kunstboek. De oorspronkelijke onderwerpen van de *gafu* zijn landschappen, bloemen en vogels, studies van personen en Chinees geïnspireerde portretten. Vanaf de jaren 1800 beginnen de kunstenaars Japanse thema's te introduceren in hun *gafu*, onder meer door het leven en de dagelijkse activiteiten te bestuderen in de verschillende maatschappelijke klassen van Kyōto, Osaka en Edo, en het leven van alledag af te beelden.

In de jaren 1810 begonnen ook enkele *ukiyo-e*-kunstenaars aandacht te besteden aan deze publicaties. Voorbeelden hiervan zijn Nantei of de beroemde kunstenaar Hokusai.

Nishimura Nantei

楠亭画譜 (*Nantei gafu*)

1804 | UCLouvain | Réserve précieuse, Service central des bibliothèques

■ *Nara-ehon* of verhalenboek

De meeste Japanse romans uit de achttiende en negentiende eeuw worden uitgegeven met illustraties, net zoals dat ook al bij de alleroudste werken het geval was (bv. Het verhaal van Genji van omstreeks het jaar 1000). Deze handgeschreven teksten op rollen waren toen al vergezeld van afbeeldingen over de belangrijkste taferelen in de verschillende hoofdstukken.

Voor de Edo-periode bestonden de illustraties bij Japanse verhalen of romans, die voorbehouden waren voor de gegoede klasse, enkel op verluchte, met de hand beschilderde rollen of in de *nara-ehon*, verhalen vergezeld van schilderijen die vervaardigd werden in de ateliers van de officiële schilderscholen (Kanō en Tosa) van begin zestiende tot halfweg de achttiende eeuw.

小原御幸 (*Ohara gokō*)

1661-1673 | UCLouvain

Réserve précieuse, Service central des bibliothèques

■ *Kusa-zōshi* of volksroman

Sinds de middeleeuwen bestond in Japan de traditie van rondreizende verhalenvertellers die hun verhaal illustreerden met behulp van afbeeldingen. Het is hieruit dat in het begin van de achttiende eeuw het genre '*kusa-zōshi*' voortvloeit. In de eerste werken was het de kunstenaar zelf, die meestal tot de *ukiyo-e*-school behoorde, die de illustraties creëerde en in de lege ruimte zelf bedachte tekst toevoegde. Tekst en beeld waren daarbij nauw met elkaar verweven.

Deze romans in gesproken taal en vaak gedrukt op gerecycleerd papier, waren bijzonder goedkoop. Bestsellers haalden een oplage van wel 10.000 exemplaren.

化物よめ入 (*Bakemono no yomeiri*)

UCLouvain

Réserve précieuse, Service central des bibliothèques

■ *Yomihon* of "leesboek"

Er werden ook duurdere romans geproduceerd, met beter uitgewerkte illustraties. Van de hele literaire productie uit de Edo-periode waren de *yomihon* het meest geraffineerde genre. De verhalen bevatten tal van verwijzingen naar de Japanse of Chinese geschiedenis en speelden zich vaak af in verzonnen werelden. De *yomihon* was een leesboek, maar de verkoop ervan hing grotendeels af van het succes van de illustraties.

Een van de grootste Japanse schrijvers, Kyokutei Bakin, hechtte zeer veel belang aan de illustratie van zijn romans. Hij gaf zeer specifieke instructies aan zijn illustratoren, want voor hem was het noodzakelijk om de gravures van zijn boeken te kunnen ontcijferen om zijn werk te kunnen begrijpen.

Kyokutei Bakin (auteur), Yanagawa Shigenobu I (illustrateur),
Yanagawa shigenobu II (illustrateur), Keisai Eisen (illustrateur),
Utagawa Sadahide, (illustrateur)

南総里見八犬伝 (***Nansō satomi hakkenden***)

1814 - 1842 | UCLouvain

Réserve précieuse, Service central des bibliothèques

De meerkleurendruktechniek wordt in de jaren 1780 geperfectioneerd, maar doet de zwart-witschetsen, die de virtuositeit van de kunstenaar beter tot uiting laten komen, niet verdwijnen.

Okimono

Ivoire

Fin 19e – début 20e siècle | Japon | Musée de Mariemont

Okimono zijn siervoorwerpen bedoeld als geschenk of voor de *tokonoma* (oorspronkelijk een alkoof in een theehuis, maar later ook veralgemeend gebruikt in woningen). Tegenover deze erelocatie met verhoogde vloer nemen de gasten plaats. In de *tokonoma* worden decoratieve voorwerpen getoond, zoals een *okimono*, een *kakemono* (opgehangen rol, bijvoorbeeld een kalligrafie) of een bloemstuk. Het geheel roept een bepaald thema op, zoals de seizoenen, een vaak gebruikt onderwerp.

Deze *okimono* laat een samoerai zien die het met zijn klein zwaard (*wakizashi*) opneemt tegen een wezen dat lijkt op een combinatie van een tijger en een slang. Zijn lange zwaard, een *tachi*, hangt op zijn rug. In Japan komen geen tijgers voor. De symboliek is dan ook afkomstig uit China en kan verwijzen naar scherpzinnigheid.

将軍 大名 侍

Shogun, Daimyō, Samurai

In 1600 maakt de slag bij Sekigahara een einde aan een eeuw van onophoudelijke conflicten en onlusten. Tijdens de winter van 1614 en de zomer van 1615 nemen meer dan 200.000 samoerai het voor het laatst tegen elkaar op in een grote militaire campagne. Daarna kent Japan een lange periode van vrede en voorspoed. Er wordt een militair bewind geïnstalleerd in Edo, onder autoriteit van de opeenvolgende *shōguns* van de clan Tokugawa.

De keizer, in zijn paleis in Kyōto, heeft maar een symbolische en religieuze rol meer. Op die manier ontstaat er een feodale samenleving. De klasse van de krijgers, waartoe de *shōgun* behoort, omvat de *daimyō* en de *samurai*. Deze laatsten hoeven enkel nog hun meester te beschermen en administratieve taken te vervullen. Ze houden echter een erecode in stand op basis van trouw, eerlijkheid, toewijding en zelfdiscipline. Hun eeuwenoude wapenrustingen spelen enkel nog een rol als galakleding. Hun nieuwe kleding en de accessoires van de zwaarden, zoals de gevesten (*tsuba*) of de oorlogswaaier, krijgen steeds meer versieringen en esthetische opsmuk.

兵器図解 (*Heiki zukai*)

UCLouvain | Réserve précieuse,
Service central des bibliothèques

Netsuke Katabori

Ivoire | Fin 18e - début 19e siècle | Musée L
Don Prof. et Mme de Strycker

Een *netsuke* is een klein (3–8 cm) gesculpteerd voorwerp dat deel uitmaakt van de traditionele Japanse kledij. Het wordt gebruikt als gordelknoop voor de kimono, om de *sagemono* ('opgehangen voorwerpen'), zoals kleine doosjes of *inrō*, aan te hangen. Tijdens de Edo-periode kende de productie van *netsuke* een grote bloei. Ze werden vervaardigd uit hout of (uit China geïmporteerd) ivoor en groeiden eind zeventiende eeuw uit tot kunstvoorwerp doordat complexe onderwerpen steeds verfijnder en met steeds meer detail werden weergegeven. De onderwerpen waren net zo talrijk als de verbeelding van de maker rijk was: personages, wilde of huisdieren, vogels, insecten, vissen, maskers enz.

In dit tafereel zien we hoe Nitta no Shiro een everzwijn doodt. Begin twaalfde eeuw zou deze krijger een militaire leider gered hebben van de aanval van een everzwijn tijdens een jachtpartij in de buurt van de berg Fuji door het dier dood te steken.

Katana, sabre long

Acier, galuchat, cuivre, fer - fourreau : bois laqué
18e - 19e siècle (?) | Musée de Mariemont

Sabre d'apparat

Acier, galuchat, cuivre, fer - fourreau : ivoire gravé
18e - 19e siècle (?) | Musée L | Fonds ancien de l'Université

Tijdens de Edo-periode mochten enkel samoerai twee zwaarden dragen : een groot zwaard in de gordel (*katana*), met de snede naar boven, en een klein zwaard (*wakizashi*). Dit dubbele zwaard (*daisho*) was symbolisch heel belangrijk omdat het hun sociale rang aangaf (de hoogste klasse tijdens de Edo-periode). Handelaars stonden onderaan op de maatschappelijke ladder en genoten dit voorrecht niet. Dankzij hun financiële middelen konden ze echter rijkelijk gedecoreerde galazwaarden aankopen. Deze niet-functionele wapens hadden een korter blad en een niet-geregen greep, zoals te zien is bij dit tweede zwaard, waarvan het heft en de schede uitgevoerd zijn in gegraveerd ivoor.

1

De kogai-hitsu: Gat voor het opbergen van de *kogai*, een paar pinnen met diverse doeleinden. In sommige gevallen kan dit gat gevuld zijn.

3

De kozuka-hitsu: Gat voor een kleiner mes dat gebruikt werd voor alle dagelijkse bezigheden van de samoerai.

2

De sekigane: Twee kleine onderdeeljes aan weerszijden van de centrale opening die ervoor zorgden dat het blad perfect bevestigd was. Deze elementen zijn in bepaalde gevallen uitgevoerd in edelmetaal.

4

De nagako-ana: Centrale opening voor het lemmet (zijde).

Tsuba, garde de sabre

Alliage cuivreux | Déb. 19e siècle | Musée L
Don Prof. et Mme de Strycker

De stootplaat van een Japans zwaard heet *tsuba*. De zorgvuldig gesculpteerde of opengewerkte *tsuba* beschermt in de eerste plaats de hand, die op die manier niet van de greep naar het scherp kan glijden. Stootplaten zijn vaak cirkelvormig, zoals ook de exemplaren van Musée L, en werden vervaardigd uit uiteenlopende metaallegeringen. De productie van deze objecten illustreert mooi de uitgesproken Japanse voorkeur voor vereenvoudiging en raffinement, tot in gebruiksvorwerpen toe. Het opengewerkte oppervlak (*sukashi*) met een door wolken omfloerste maan toont deze aandacht voor decoratie.

Redactionele coördinatie

Françoise Goethals

Lay-out en grafisch ontwerp

Julien Bayot

Foto's van de werken volgens hun bewaarplaats

© Musée L (J.-P. Bougnet)

© Musées royaux d'Art et d'Histoire

© Musée royal de Mariemont

© UCLouvain, Réserve précieuse, Service central des bibliothèques

Visite du prince impérial Hiro Hito à l'université en ruines

Photographie argentique | 1921 | Leuven | UCLouvain
Service des Archives

In de jaren 1920 schonk Japan de Katholieke Universiteit Leuven een collectie boeken van meer dan 13.600 volumes. De collectie was specifiek samengesteld om de kennis over de rijke Japanse cultuur te verspreiden en werd op dat moment beschouwd als de mooiste verzameling buiten Japan zelf. Alle handgeschreven en gedrukte werken, in rol- of boekvorm en in het Chinees of het Japans, werden vervaardigd in Japan. De oudste exemplaren dateren van de dertiende eeuw, de recentste van het moment van de schenking. De meerderheid dateerde echter uit de Edo-periode (1603 - 1868). Hiervan laat de tentoonstelling een bijzonder mooie selectie zien.